

*Бондаренко Іван,
кандидат юридичних наук,
Національна академія Служби безпеки України*

КОМП'ЮТЕРНІ ДАНІ ЯК ОБ'ЄКТ НАПАДУ: КОНТРОВЕРСІЙНІ ПИТАННЯ ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У межах міжнародного гуманітарного права (МГП) нападом вважається фізичний акт насильства проти осіб або об'єктів, що спричиняє їх ураження, фізичне руйнування чи пошкодження. Існуючий підхід визначає цілями атак саме матеріальні об'єкти, зокрема, живу силу, споруди, устаткування, транспорт. МГП забороняє атаки на цивільні об'єкти і цивільне населення і такі дії є злочином згідно ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Тобто існує очевидна заборона атак на цивільні матеріальні об'єкти під час міжнародних збройних конфліктів. Комп'ютерні дані ж не є традиційним матеріальним об'єктом. Хоча вони і мають фізичну форму закріплення як файлів на електронному носії інформації, дані не можна ототожнювати з носієм, а доцільно розглядати як певну нематеріальну сутність, яка донедавна не розглядалася як об'єкт нападу у контексті МГП.

У збройних конфліктах останніх років, включно з триваючим міжнародним збройним конфліктом на території України, спостерігається зростання масштабних кібератак, які здійснюються спецслужбами держав, зокрема, проти інформаційних систем об'єктів критичної інфраструктури, та спрямовані не на фізичне устаткування, а на знищення, модифікацію або блокування доступу до комп'ютерних даних. Такі дії часто мають суттєві гуманітарні наслідки, включно з унеможливленням доступу до зв'язку, базових адміністративних послуг, блокуванням механізмів ідентифікації, припиненням реалізації прав на майно або соціальну допомогу.

Наприклад атака 19 грудня 2024 року на державні реєстри України, здійснена, за даними українських правоохоронних органів, спецслужбами РФ, призвела до повного блокування державних реєстрів, що забезпечують функціонування цивільного сектору. При цьому жодна фізична система не була зруйнована. Унаслідок атаки було припинено роботу Державного реєстру актів цивільного стану, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, Державного реєстру прав на нерухоме майно та багатьох інших систем, які мають безпосереднє значення для реалізації правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб. Цей випадок, як і низка інших епізодів, що сталися в контексті міжнародних збройних конфліктів, яскраво ілюструє необхідність оновлення або переосмислення підходів до класифікації об'єктів нападу у МГП.

У МГП досі популярне усталене матеріальне тлумачення поняття «об'єкта нападу». Так і наведене положення у Tallinn Manual 2.0 (Rule 100) передбачає, що комп'ютерні дані не є об'єктами, оскільки не мають матеріальної форми, не займають простору і не можуть бути фізично знищені в юридичному сенсі. Таким чином, видалення або модифікація даних (за відсутності шкоди фізичним елементам інфраструктури) не вважається актом насильства, що підпадає під заборону норм МГП. Ця позиція залишається домінантною в існуючій практиці, що базується на принципі обережності в тлумаченні міжнародного кримінального права.

Водночас у правовій доктрині й інституційних підходах останніх років відбувається зрушення в бік функціонального тлумачення поняття об'єкта. Представники Міжнародного комітету Червоного Хреста, а також провідні дослідники (зокрема Michael Schmitt) запропонували концепцію, за якою об'єктом нападу вважається не лише матеріальна структура, а й та, яка виконує життєво значущу функцію. Якщо виведення з ладу комп'ютерних даних має наслідком порушення критичних функцій, наприклад, обліку населення, доступу до медичних чи правових послуг, ідентифікації або соціального забезпечення – такі дії можуть розглядатися як ураження об'єкта. Пропонований критерій демонструє перехід від фізичного до функціонального розуміння цілі нападу, що відкриває можливість поширення дії МГП на віртуальні структури, за умови, що вони відіграють роль, співмірну з фізичними об'єктами у забезпеченні гуманітарного захисту.

Цей підхід знаходить часткове підтвердження у нещодавно оприлюдненій цьогоріч політиці Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду щодо кіберзлочинів. У документі прямо зазначено, що вчинені у контексті міжнародних збройних конфліктів діяння щодо комп'ютерних даних можуть підпадати під юрисдикцію МКС у випадках, коли їх модифікація або знищення спричиняють істотну шкоду цивільному населенню. Зокрема, якщо внаслідок кібератаки населення втрачає можливість реалізувати основні права, наприклад, право на власність, на ідентифікацію, на спадкування або на захист у суді, така дія може кваліфікуватися як напад на цивільний об'єкт відповідно до статті 8(2)(b)(ii) Римського статуту. Крім того, умисне порушення цілісності інформаційної інфраструктури за відсутності воєнної необхідності може також кваліфікуватися як порушення статті 8(2)(b)(xxiv) – невинуватене знищення майна під час збройного конфлікту.

Варто підкреслити, що функціональний підхід не заперечує фундаментальних принципів МГП пропорційності та розрізнення. Навпаки, такий підхід їх лише актуалізує. Якщо комп'ютерні дані виконують суто військову функцію (напр., вогнева координація або логістика збройних сил), вони можуть вважатися законною ціллю. Але якщо йдеться про інформацію, яка забезпечує функціонування цивільних адміністративних процедур, її знищення або блокування, що не зумовлене безпосередньою воєнною необхідністю і є очевидно непропорційним, має розглядатися як порушення МГП і воєнний злочин.

Таким чином, сучасна практика кіберконфліктів демонструє, що виведення з ладу комп'ютерних даних може створювати гуманітарні наслідки, еквівалентні знищенню матеріальної інфраструктури. За певних умов такі дії повинні розглядатися як воєнні злочини, навіть якщо шкода стосується нематеріального об'єкта. Відповідно, в умовах трансформації сучасних збройних конфліктів необхідним є переосмислення тлумачення поняття об'єкта в МГП у бік визнання даних як захищених структур, якщо вони забезпечують критичні цивільні функції. Новації проекту нової політики Міжнародного кримінального суду 2025 року започатковують фундаментальні зміни у традиційних підходах МГП до розуміння сутності поняття «атака» та меж її дозволених у контексті міжнародних збройних конфліктів.